

ДОПИТ ЕКСПЕРТА В СУДІ (ПРАКТИЧНІ ПОРАДИ)

EXAMINATION OF AN EXPERT IN COURT (PRACTICAL ADVICE)

**Кучинська І.В., к.фарм.н.,
провідний науковий співробітник**

*Український науково-дослідний інститут спеціальної техніки
та судових експертиз Служби безпеки України*

Малоок В.О., провідний експерт

*Український науково-дослідний інститут спеціальної техніки
та судових експертиз Служби безпеки України*

У статті висвітлено проблему, з якою в ході допиту стикається експерт при постановці йому питань, що виходять за межі його спеціальних знань і не стосуються об'єкта проведеної експертизи. Огляд наявних науково-практичних джерел показав недостатню кількість інформації за цією тематикою, у зв'язку з чим виникла нагальна потреба розробити практичні поради експертам стосовно підтвердження на допиті наданого ними висновку, за основу взято узагальнення досвіду допитів експертів у судах. Складність допиту експерта полягає в тому, що суб'єкти допиту часто не обізнані у сфері знань, якими володіє експерт, не завжди тактично готові й самі експерти.

У статті наводяться найбільш поширені питання, що постають перед експертами під час допиту в суді та мають на меті визнання судом висновку експерта недопустимим доказом. Висновки експерта не можуть задовольнити одночасно обидві сторони через взаємопротилежність інтересів. Під час допиту найактивніше поводить себе сторона, не на користь якої дано висновок, убачаючи сумнів у професіоналізмі експерта.

Надані науково обґрунтовані тактичні поради щодо лінії поведінки експерта на допиті в суді з урахуванням поширених на практиці способів, до яких може вдаватися зацікавлена сторона. Розглянуті загальні предметно-наукові засади судової експертизи, наведені приклади запитань експерту й об'єктивних відповідей на них. Стаття призначена для судових експертів державних експертних установ.

Зазначено, що для підтвердження висновку на допиті має значення ретельність його оформлення, агресивна напористість сторони захисту на допиті експерта зводиться нанівець якості проведеної експертизи, належністю спеціальних знань, неухильним дотриманням норм законодавства. Підготовленість експерта полягає в чіткому, переконливому обґрунтуванні експертного висновку.

Наголошено, що, окрім спеціальних знань, судовим експертам доцільно бути обізнаними в галузі права в частині, що стосується проведення експертизи, експерта й типових об'єктів досліджень, в обсязі, необхідному й достатньому для спрямування допиту експерта в суді в передбачені законодавством межі, більш ефективним шляхом вирішення висвітленої в статті проблематики, є забезпечення правового супроводу експерта на допиті в суді працівником юридичного підрозділу експертної установи.

Ключові слова: експерт, висновок експерта, допит експерта, запитання експерту, недопустимий доказ.

The article highlights the problem that the expert faces during the interrogation when asking him questions that go beyond his special knowledge and do not relate to the object of the examination. A review of available scientific and practical sources showed a lack of information on this topic, so there was an urgent need to develop practical advice to experts to confirm their opinion during interrogation, based on a generalization of the experience of interrogation of experts in courts. The difficulty of questioning an expert is that the subjects of the questioning are often unaware of the expert's knowledge. The experts themselves are not always tactfully ready.

The article presents the most common questions that experts face during interrogation in court and are intended to declare the expert's opinion inadmissible evidence. The expert's conclusions cannot satisfy both parties at the same time due to conflicting interests. During the interrogation, the most active party is not in favor of which the conclusion is given, seeing doubts about the professionalism of the expert.

Provided scientifically sound tactical advice on the conduct of the expert during the interrogation in court, taking into account the common ways in which the interested party may resort. The general subject-scientific principles of forensic examination are considered, examples of expert questions and objective answers to them are given, the effectiveness of which has been confirmed in practice. The article is intended for forensic experts of state expert institutions.

It is noted that to confirm the conclusion at the interrogation it is important to carefully draw it up, aggressive assertiveness of the defense during the interrogation of the expert is nullified by the quality of the examination, special knowledge, strict compliance with the law.

It is emphasized that in addition to special knowledge, forensic experts should be aware of the field of law in terms of examination, expert and typical objects of research, to the extent necessary and sufficient to direct the questioning of the expert in court within the limits of law, more effectively the solution of the issues covered in the article is to provide legal support to the expert during interrogation in court by an employee of the legal department of the expert institution.

Key words: expert, expert opinion, expert interrogation, expert questions, inadmissible proof.

Постановка проблеми. Допит є найбільш розповсюдженою слідчою дією, за допомогою якої одержується та перевіряється значна частина інформації, необхідної для встановлення істини по справі. Складність допиту експерта полягає в тому, що суб'єкти допиту часто не обізнані у сфері знань, якими володіє експерт, водночас предмет допиту в будь-якому процесі є предметом експертизи, цим допит експерта відрізняється від допиту інших учасників процесу й, відповідно, потребує особливої тактики його проведення.

Зазвичай під час допиту найактивніше поводить себе сторона та її представник, не на користь яких надано висновок. Висновки експерта ніколи не можуть задовольнити одночасно обидві сторони, тому що їхні інтереси взаємопротилежні, тому природно, що сторона, яка не отримала бажаного результату, буде використовувати будь-який

привід, щоб підірвати довіру до висновку й експерта, який його надав.

Метою статті є надання науково обґрунтованих тактичних порад щодо лінії поведінки експерта на допиті в суді з урахуванням поширених на практиці способів, до яких може вдаватися зацікавлена сторона для визнання висновку експертизи недопустимим доказом для суду. Розглянуті загальні предметно-наукові засади судової експертизи, наведені приклади запитань експерту й об'єктивних відповідей на них, дієвість яких підтверджена на практиці.

Непоодинокі випадки, коли за відсутності об'єктивних підстав метою допиту експерта є визнання висновку недопустимим доказом для суду. Часто в ході допиту експерт стикається з питаннями, що виходять за межі його спеціальних знань і не стосуються об'єкта проведеної експертизи. Огляд наявних науково-практичних джерел показав, що зазначена

проблематика сьогодні не висвітлена, тому виникла нагальна потреба на основі узагальнення досвіду допитів експертів у судах розробити практичні поради експертам стосовно підтвердження наданого ними висновку на допиті. Стаття призначена для судових експертів державних експертних установ, що здійснюють експертну діяльність.

Стан дослідження проблеми. Цілком закономірним є інтерес дослідників до проблем допиту в кримінальному судочинстві. Учені О.Я. Баєв, Л.Є. Ароцкер, В.П. Бахін, Р.С. Белкін, О.М. Васильєв відзначали, що тема допиту експерта не може бути вичерпною, оскільки постійно узагальнюються аспекти проведення допиту, упроваджуються в практику нові психологічні та науково-методичні засоби його проведення [1; 2].

Професор Л.Є. Ароцкер уважав, що предметом допиту експерта можуть бути найрізноманітніші за своїм характером обставини, що вимагають його спеціальних знань, але будь-які з них повинні відноситися до предмета проведеної експертизи. Допит експерта, на відміну від допиту свідка, починається постановкою конкретних питань, що потребують роз'яснення або доповнення питань, які вирішені у висновку експерта [2].

Дослідженню теоретичних питань, пов'язаних із характеристикою поняття, сутності, змісту допиту експерта та практичних основ його проведення під час досудового розслідування й судового розгляду кримінального провадження, присвячена істотна увага. До вказаної проблематики зверталися М.О. Богословська, Ю.М. Грошевий, М.Г. Щербаковський, Н.М. Максимішин, Є.Є. Демидова, Н.І. Клименко, О.М. Моїсєєв, Н.А. Панько, В.О. Попелюшко, С.М. Стахівський, А.М. Титов, Т.В. Тютбнік, Д.В. Давидова, О.П. Чуприна й інші вітчизняні та зарубіжні вчені [3].

Питання щодо залучення експерта, правової природи висновку експерта та його значення в процесі доказування розглядалися в роботах Р.С. Белкіна, А.І. Вінберга, В.Г. Гончаренка, О.О. Ейсмана, Н.І. Клименко, І.Л. Петрухіна, С.М. Строговича та інших [4; 5].

Справедливо відзначені Н.І. Клименко специфічні риси допиту як процесуального джерела доказів, що він формується на основі використання спеціальних знань, є вивідним, а не інформативним знанням; у висновку експерта доказове значення передусім має розумовий висновок, якого дійшов експерт за результатами дослідження [4].

А.І. Вінберг та Н.Т. Малаховська додають, що висновок експерта – це не просто умовивід, а й відповідь на поставлене питання, тобто зазначене судження є додатком до наявного у справі факту [5].

На думку А.Р. Белкіна, слідчий і суд не в змозі всебічно оцінити висновок експерта, одним із дієвих способів розвінчання сумнівів у достовірності висновку експерта є його перевірка шляхом проведення допиту [6].

Виклад основного матеріалу. Чинне законодавство передбачає виклик на допит до суду експерта для роз'яснення висновку експерта. Висновок експерта в системі доказів у практиці всіх видів судочинства посідає важливе місце, про що свідчить велика практика призначення та проведення судових експертиз судами різних юрисдикцій та інстанцій, а також увага, що приділяється призначенню, проведенню й оцінці висновків судових експертів вищими органами в системі судів. Суддівський корпус вельми довірливо ставиться до судово-експертної діяльності.

Подібне ставлення до судової експертизи є повсюдним і цілком виправданим. Судова експертиза, участь експерта в судовому розгляді – це важливі «канали» застосування наукових знань у практичній роботі судів, і з цим не можна не рахуватися.

Разом із тим часті випадки, коли представники незадоволеної сторони під час допиту експерта допускають неповажну поведінку при постановці питань, убачаючи

сумнів у професіоналізмі експерта, підкупі іншою стороною тощо. Такі питання повинні зніматися судом із зауваженням про неприпустимість їх постановки.

Законодавство України дає стороні захисту багато можливостей для того, щоб довести в кримінальному процесі, що висновок експерта має порушення та є недопустимим доказом.

Згідно з ч. 2 ст. 84 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України, висновок експерта в кримінальному провадженні є процесуальним джерелом доказів, який не є обов'язковим для особи або органу, який здійснює провадження, і не має наперед встановленої доказової сили (ч. 2 ст. 94, ч. 10 ст. 101 КПК України).

Відповідно до ст. 84 КПК України, висновок експерта є не доказом, а лише процесуальним джерелом доказів, а доказами є фактичні дані, отримані в передбаченому КПК України порядку, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню.

Доведення захисником недопустимості даних, що визначаються у висновку експерта як докази, фактично означає виграш у процесі його підзахисного.

Із цією метою також ініціюється допит експерта в суді, під час якого йому ставляться правові питання, щоб таким чином виставити правову некомпетентність експерта його повною некомпетентністю й у галузі відповідної експертизи, а також питання, які формулюються так, щоб створювалося враження, що експерт не виконав свої обов'язки або не застосував достовірні методи досліджень, більш того, не застосував виключно єдині достовірні методи.

Судова експертиза проводиться експертом і призначається в разі необхідності з'ясування обставин і потреби в наукових, технічних та інших спеціальних знаннях. Засади судової експертизи, згідно з п. 14 ст. 92 Конституції України, визначаються Законом України «Про судову експертизу» та процесуальними кодексами. Зокрема, ст. 1 Закону України «Про судову експертизу» визначено, що судова експертиза – це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду, а згідно зі ст. 10 цього Закону, судовими експертами можуть бути особи, які мають необхідні знання для надання висновку з досліджуваних питань. При цьому обізнаність експерта в галузі права законодавством не передбачена. Натомість у ч. 1 ст. 242 КПК України вказано, що не допускається проведення експертизи для з'ясування питань права, а ч. 1 ст. 69 КПК України визначено, що експертом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, якій доручається провести дослідження та дати висновок з питань, що стосуються сфери її знань. З викладеного випливає, що не допускається з'ясування питань права експертом, предметом судової експертизи є не правові, а матеріальні об'єкти, явища, процеси. Виняток становить лише експерт з питань права, яким може бути особа, що має науковий ступінь і є визнаним фахівцем у галузі права та яка передбачена ч. 1 ст. 69 Кодексу адміністративного судочинства України.

Висококваліфіковані захисники та прокурори при цьому використовують заздалегідь продуману розгалужену послідовність певних запитань з варіантами найбільш імовірних відповідей на них, які ставляться так, що в підсумку експерт підводиться саме під ту відповідь, на яку розраховує сторона захисту й має суттєве значення для винесення судового рішення. Крім того, деякі сформульовані відповідним чином питання завершуються формою «так чи ні», завдяки чому будь-яка з двох можливих відповідей експерта є вигідною цій стороні.

Практика допитів у суді показує, що в більшості випадків правові питання, що адресовані експерту, не знімаються суддею. Це може бути пов'язано як із прагненням судді розі-

братися у справі, так і з недостатнім рівнем професіоналізму судді, не виключено, що відповідна сторона провадження заохотила суддю до винесення необхідного їй рішення.

З метою запобігання подальшій правовій полеміці зацікавленої сторони провадження, не дотичній до спеціальних знань експерта й об'єкта експертизи, необхідно довести суду, що, за законодавством, експерт не зобов'язаний з'ясувати питання права. Насамперед варто наголосити, що поставлене запитання є правовим, якщо правове запитання знову не буде знято, то на підставі ст. 57 Конституції України, яка гарантує кожному знати свої права й обов'язки, висловити прохання повідомити експерту, який закон передбачає обов'язком експерта з'ясувати правові питання. Оскільки закони, які зобов'язують експерта з'ясувати правові питання, не будуть повідомлені через їх відсутність, надалі необхідно заявити про відмову експерта давати відповідь на правові запитання на підставі ст. 19 Конституції України, якою визначено, що ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. У цьому випадку, зважаючи на передбачені законодавством підстави проведення експертизи й обов'язки експерта, ніхто не може примушувати експерта з'ясувати питання права, у тому числі й суд.

Для неспростовного доведення захисником недопустимості даних, що визначаються у висновку експерта як докази, вагоме значення має якість проведеної експертизи й оформлення висновку експерта, загальні вимоги до змісту якого регламентовані ст. 102 КПК України.

Для ілюстрації розглянемо декілька прикладів. З огляду на формулювання запитання «Чому Вами не були виготовлені копії досліджених звукозаписів у вигляді додатків до висновку з метою належного обґрунтування їх непридатності для ідентифікаційних досліджень усного мовлення?», створюється враження, що експерт недбало провів експертизу або взагалі надав неправдивий висновок. У такому випадку експерту варто наголосити, що для відповіді на поставлене запитання насамперед необхідно з'ясувати, яке обґрунтування непридатності для ідентифікаційних досліджень містять копії звукозаписів, і висловити прохання роз'яснити це експерту та суду. Оскільки переконливі роз'яснення через їх відсутність не будуть надані, варто підкреслити, що придатність зафіксованого в записях мовлення для ідентифікаційних досліджень визначається на підставі відповідності його параметрів сукупності певних критеріїв, і вказати пункт і сторінку висновку експерта, де наведені ці критерії. До цього додати, що в указаному пункті описуються необхідні дослідження, зазначається інструментарій, наводяться отримані результати, кількісні значення та пояснювальні ілюстрації, а отже, обґрунтування експертом надано, воно є належним і копіювати досліджені записи не має сенсу та не передбачено методикою досліджень.

З огляду на формулювання запитання «Чому Вами не проводилося вимірювання габаритних розмірів картки пам'яті мікро SD, що надана на експертизу?», створюється враження, що експерт не виконав свій певний обов'язок. У цьому й аналогічних випадках доцільно надати роз'яснення як у ракурсі законодавства, так і з точки зору проведених досліджень. Отже, згідно з ч. 1 ст. 102 КПК України, у висновку повинен бути опис отриманих експертом матеріалів, але не визначено, як конкретно повинні бути описані отримані матеріали та детальність опису. Таким чином, у повній відповідності до Закону експерт надає у висновку ті ідентифікаційні ознаки, сукупність яких є необхідною і достатньою для однозначного відокремлення наданої на експертизу картки пам'яті мікро SD, а саме: фабричні написи, що містяться на картці, зокрема її марку й серійний номер, а також нанесені на неї додаткові рукописні позначки. Варто також додати, що картки пам'яті мікро SD є стандартними промисловими виробами, і всі вони мають однакові стандартні габаритні

розміри, сторона провадження в разі необхідності має змогу самостійно з'ясувати ці розміри в технічних джерелах. Габаритні розміри картки пам'яті до проведення досліджень відео- або звукозаписів, зафіксованих на ній, абсолютно не дотичні, не використовуються під час досліджень записів і не впливають на наданий у висновку експерта результат, отже, будь-яка об'єктивна необхідність у вимірюванні габаритних розмірів картки відсутня. На підтвердження цього варто вказати пункт висновку і сторінки, на яких міститься опис досліджень.

Іноді сторона захисту при ознайомленні з методикою проведення судових експертиз намагається схилити суд визнати у висновку експерта дані недопустимими через, на їхню думку, неповноту досліджень. Для цього на допиті ставляться питання стосовно наведеного в методиці, але не використаного експертом методу, який у дійсності неможливо використати в проведених дослідженнях через його недотичність до об'єкта експертизи. Практичний приклад такого запитання: «Чому Вами не були проведені дослідження фазового спектру сигналу згідно з методикою проведення експертиз, але надано висновок, що мовлення в записях належить підсудному?» Зважаючи на формулювання цього запитання, створюється враження, що експерт провів дослідження в недостатньому для отримання достовірних результатів обсязі та надав недостовірний висновок. На такі питання необхідно дати роз'яснення, що вказаний стороною провадження метод не є дотичним до об'єкта експертизи й тому не застосовується, також роз'яснити, чому саме й у яких дослідженнях він використовується. Варто відповісти, що акустичні ознаки мовлення особи, що були об'єктом експертизи, обчислюються на підставі частотного спектру мовленнєвого сигналу, а фазовий спектр до ідентифікаційних досліджень усного мовлення не дотичний і не застосовний. Саме тому фазовий спектр не досліджувався; при цьому ідентифікаційне дослідження проведено з неухильним дотриманням методичних вимог і в повному обсязі. Дослідження фазового спектру, яке наведене в методиці проведення судових експертиз, застосовне та проводиться при визначенні монтажу запису, для встановлення монтажу досліджується не мовленнєвий сигнал, а паразитний шум.

Іноколи трапляється, що з об'єктами експертизи, зразками експерту надаються матеріали, стосовно яких не поставлені запитання або які не потрібні для проведення досліджень, із зазначенням таких матеріалів у документі про призначення експертизи. Це, імовірно, пов'язано з неуважністю осіб, які призначали експертизу, і саме цією обставиною зацікавлена сторона провадження намагається скористатися, щоб схилити суд визнати, що висновок експерта має порушення та є недопустимим через буцімто неповноту досліджень. У таких випадках на допиті експерту ставиться відповідне запитання, наприклад: «Чому Ви не проводили дослідження записів на оптичному диску DVD-R № ***, який, згідно з постановою про призначення експертизи, був наданий експерту?» Відповідь на такі запитання має лише правовий складник, відповідно до ч. 5 ст. 69 КПК України: «... експерт зобов'язаний особисто провести повне дослідження і дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок на поставлені йому запитання». З викладеного в цьому пункті випливає, що повним уважається дослідження, що є необхідним і достатнім для надання обґрунтованого й об'єктивного висновку на поставлені експерту запитання. На цих підставах матеріали, стосовно яких у документі про призначення експертизи запитання не поставлені та які не потрібні для проведення досліджень, експертом не досліджуються.

Деякі захисники намагаються схилити суд визнати висновок експерта як такий, що має порушення та є недопустимим доказом через наявність потенційної можливості надання експертом неправдивого висновку. Для цього на допиті ставиться запитання, абсолютно недо-

тичне до об'єктів експертизи, і на підставі передбачуваної відповіді експерта висувається заздалегідь вибудований послідовний ланцюг фактів і припущень, спрямований переконати суд у недовірі до висновку експерта. Практичний приклад такого запитання: «Яке Ваше військове звання?» Логічний ланцюг цього запитання такий: експерт має військове звання, тобто є військовослужбовцем, що зобов'язаний підкорятися начальникам і виконувати їхні накази, це означає, що експерт міг виконати злочинний наказ і надати неправдивий висновок, тому довіряти висновку експерта не можна. Для відповіді на такі запитання доцільно охопити правові засади допиту експерта та матеріальність об'єктів експертизи. Отже, запитання, що можуть бути поставлені експерту на допиті в суді, регламентовані ч. 3 ст. 356 КПК України й повинні стосуватися достовірності висновку. Усі інші запитання, не передбачені вказаною частиною, не можуть бути поставлені експерту, експерт не зобов'язаний відповідати на них. Посилаючись на ст. 19 Конституції України, експерт має заявити, що на цій правовій підставі експерт відмовляється надати відповідь на питання, не передбачене законодавством, зокрема й відповідати на питання щодо військового звання експерта. Ці ж роз'яснення доцільні у випадках, якщо сторона провадження чи суддя в якійсь іншій ситуації заявить, що експерт на допиті в суді зобов'язаний відповідати на будь-які питання. При відповіді на наведене вище як прикладу питання доцільно додати, що, згідно зі ст. 60 Конституції України, ніхто не зобов'язаний виконувати явно злочинні розпорядження чи накази.

Іншим способом схилити сторони в суді до визнання висновку експерта недопустимим доказом є полеміка сторони захисту навколо попередження експерта про кримінальну відповідальність за завідомо неправдивий висновок. Наприклад, експерту на допиті ставиться питання: «Коли Ви розписалися про те, що Вас попереджено про кримінальну відповідальність за завідомо неправдивий висновок?» Логічний ланцюг цього запитання такий: експерт розписався в роздрукованому висновку, що оформляється за результатами проведення експертизи, тобто експерта попереджено про кримінальну відповідальність не до початку, а після проведення експертизи, що означає проведення експертизи з порушенням процесуального законодавства та доводить, що висновок має порушення, а сама експертиза є недійсною. Далі стороною провадження висувається «правильний» на її думку порядок попередження експерта з метою визнання висновку недопустимим доказом для суду. У цьому випадку необхідно надати суду роз'яснення з точки зору законодавства та професійного здійснення експертної діяльності: ч. 2 ст. 102 КПК України передбачено, що у висновку експерта обов'язково повинно бути зазначено, що експерта попереджено про відповідальність за завідомо неправдивий висновок, але не визначено, коли саме експерт має бути попередженим ті де конкретно у висновку це попередження має зазначатися. Не передбачено також, яка саме особа має попереджати експерта.

Оскільки у висновку наявне зазначення з підписом експерта про те, що його попереджено про кримінальну відповідальність, то порушення процесуального законодавства відсутнє. Працівник або військовослужбовець державної експертної установи для отримання кваліфікації судового експерта з правом проведення судових експертиз і внесення до державного Реєстру атестованих судових експертів України проходить спеціальну експертну підготовку та складає іспит експертно-кваліфікаційній комісії, відповідно до ст. 17 Закону України «Про судову експертизу». Під час проходження спеціальної підготовки експерт попереджається про кримінальну відповідальність за завідомо неправдивий висновок, а його обізнаність перевіряється експертно-кваліфікаційною комісією. Таким чином, експерт державної експертної установи є попередженим про кримінальну відповідальність за завідомо неправдивий висновок ще до початку проведення експертизи, отже, порушення процесуального законодавства немає.

Висновки. Загалом передбачити всі можливі запитання, спрямовані на визнання висновку експерта недопустимим доказом для суду, доволі складно, у статті наводяться приклади лише деяких типових питань, що ставилися експертам на допитах у судах. Для підтвердження висновку на допиті не останнє значення має ретельність його оформлення: відповідність змісту висновку законодавчим вимогам, наявність усіх викладок, суттєвих для об'єктивного обґрунтування відповідей на поставлені питання та для визначення об'єктів дослідження, відсутність некоректних термінів, можливостей подвійного тлумачення та друкарських помилок. Варто усвідомлювати, що агресивна напористість сторони захисту або судді на допиті експерта зводиться нанівець якістю проведеної експертизи, належністю спеціальних знань експерта й неухильним дотриманням норм законодавства. Тактична підготовленість експерта полягає в наявності в нього чіткого та переконливого обґрунтування свого експертного висновку, що досягається вмінням застосовувати свої знання, практичний досвід. Згідно зі ст. 129 Конституції України, суддя, здійснюючи правосуддя, повинен керуватися верховенством права. З огляду на те що судові рішення з урахуванням наданих експертом відповідей виносить суддя, відповіді на допиті варто надавати судді, а не тільки особі, яка поставила запитання, також доцільно запобігати перетворенню допита в дуетну полеміку.

Сьогодні реальна дійсність така, що, окрім спеціальних знань, судовим експертам, які здійснюють експертну діяльність професійно, доцільно бути обізнаними в галузі права в частині, що стосується проведення експертизи, експерта й типових об'єктів досліджень, в обсязі, необхідному й достатньому для спрямування допиту експерта в суді в передбачені законодавством межі. Більш ефективним шляхом вирішення висвітленої в статті проблематики є забезпечення правового супроводу експерта на допиті в суді працівником юридичного підрозділу експертної установи, компетентним у галузі права.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белкин А.Р. Теория доказывания : научно-методическое пособие. Москва : Норма, 1999. 429 с.
2. Ароцкер Л.Е. Тактика и этика судебного допроса. Москва : Юридическая литература, 1969. 120 с.
3. Моїсеев О.М. Експертні технології: теорія формування і практика застосування : монографія. Харків : Апостиль, 2011. 424 с.
4. Клименко Н.І. Судова експертологія : курс лекцій. Київ : Ін Юре, 2007. 527 с.
5. Винберг А.И. Судебная экспертология (общетеоретические и методологические проблемы судебных экспертиз) : учебное пособие. Волгоград, 1979. 182 с.
6. Титов А.Н., Тютюнник Т.В. Некоторые аспекты допроса эксперта в уголовном процессе. *Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Юридические науки»*. 2013. № 2-1. С. 363–368.